

Солун 1925 чылдын август 31-де үнүп эгелээн

№ 138 (15112)

1993 чылдын июль 27, вторник

Солунга ат салган шагы 22.15 Садар өртөзө 10 рубль.

ШЫН

ААЛЧЫЛАР АЪТТАНЫПКАН

МАР-инн Захан аймаанын 70 чыл оонга киржире-болу ол аймактын чалаанын Этугаар Тыва Республикаыны Чазан-ол делегацияны мыла чедер берген. Ону ТР-ини Дээзи Советини Президентим кижигүчү, улуу депутатим Э.Х. Ооржак ууртуп чоруур. Оң-биле кады ТР-иниң саң-хөө саймалы К.Д. Ондар база улуу депутатим «Россияформ»-нун азыр-ылзаа-күрне бүдүрүлгезининиң начальниги Д.Б. Чокуму аймактык төвүнде чоң-биле учуражып эгелей берген. Олар-ның-биле кады ийн мөгөс Ас Монгуш, Владимир Монгуш амынчылар база аъттаныпкан.

Седен ХЕРТЕК.

МАССАЛЫ-БИЛЕ КИРИПКЕН

Эрзин районун девискээринде бо чылдын оңт-сигеншиң үнгөнү эки. Районда Ленин атыг совхозун №1 койжу бригаданынч маччылары биле хову-трактор бригадалы каттыжып алган. Кыргыс-Тей деп черде мал чөпкөниң белгилеги — сиген кезилдегиче организастык кирпкен. Ол бригадала — 6 трактор, 1 комбайн быжылаттырган. Ол ишкан ийде ният-биле 20 ажыг ижи мал чөпкөниң белгилегиңе таара туттуган. Оларын Ирина Серендүк башкарып турар.

Ол-ла совхозун Анатолий Поддубка уурткан 18 ижи составыг мал чөпкө белгилеги бригада Артымын деп черде сиген кезилдегиче массалы-биле кирпкен. Оларда 4 трактор, 1 комбайн ажилдап турар. Кайы-даа бригадала ачыг-чөм-биле хандырылган эки. Совхозтунне район девискээринде үкү, чок-ча-аг-гаш турар берген. Оң уламыдан кестиген сигенериңиң болуп, сараттаар дээрге, кестиген сиген өл, Иччангыш чыб-сигенчилерин ажилдаарыгша шарттыкташ тургун берген. Александр ТАВА.

ЧӨПШЭЭРЕЛДИ АЛГАШ...

Барыш-Хемчик район школазында башкы Ордак чагырамын чанында «Сааруучу Андрей Ооржак, ордук өлгөн ажиттыгыгаш ам каш-ла ай болган. Бо бүдүрүгө чериниң ажилдагылары сымал мыйзын белгилегиңе сезонда 4 чаз мыйзын белгилегиңе чөпшөрелди садып алганар. Амгы рынок үезинде сымал мыйзынчаны улуу өртөктөй алганар. Чүгө чаныг мыйзын белгилегиңе чөпшөрелдин бөзүн өртөзө 33 мун рубль алганар. Сымал боолар, оон мыйзын белгилегиңе алары амыр эвес ажил. Бичи-ле саваалар болза, мыйзынчанын чыныгыныштары бакарсал, өртөктүшүни кудулаар болгай.

Алган чөпшөрелди чогуур хуусааныда күссөдип шыла-ва болза, оон өртөзө баз катал төмөр алаар. Иччангыш бо бүдүрүгенин ажилдагылары алган чөпшөрелдин боттарынын штаттан дашкаар дуржулгалыг өчкүрүлгөсү сактан. Ол чөпшөрелди садып алган Актун Баян-Колта пенсөөр Ламажык. Илэзген биле Кызыл-Мажалыктын хөгжүмү.

Хову-оол МОНГУШ.

СЕПТЕЛГЕГЕ ТУРАР

Улуг-Хем районун Хайырайында сарыг шажын интизелдиниң дарганынч оралакчы Нина Даш-оолова Серендүктүн редакцияга динчтаны бола:

Тывада сарыг шажын катал боодарын соода, Хайырайы суурда хуан-хуэрэ ажиттыгынын, чоңга ачы-дуза чедер бергенде бээр 2 чыл чедер берген. Бо үезин иштинде ачык көрүп, сарыг-сеткилин арытканды, арга-сүмөни, айттынын тургузуп келгенер көчүп хөй болган. Оларын иштүтүзүгү бурган сарыгынчар ак орукту хайырлар-ла болзунам!

Тываның районнарнынч иштүтүзүгү буртуктеде азы

(Биегич көрр.)

БУРЯТИЯДА

ЧУДУЛГА

БАЙЫРЛАЛЫ

УЛАН-УДЭ (РОСИТА-СЧТА-иниң көрр.). Россияның бүдүрүгенинч төв шажын чулууге эргелендин төв Илоланын бога-бурган хуусааның полдуна 23-түн эртеңинде шан-кенеригениң болган «Ах тууну» чыдаагылап откун үнери ол чок-камыга айттыгени, сарыг шажынның өлгөнүгө байырлаалыгын өлгөнүгө чыга чарлаан. Уш хонук иштине анык болгаш Байкал мыйзынч база Байкал чогуунуң өскө-даа хуусааныңиңиң болган бурганга чүдүрүгүнч шажынның азула-байырлаалы бооп өртөр. Россияның сарыг шажын эргелендин чалаанын Этугаар Индианын, Моолун, Таягит чүртүгүн болгаш Калмык Республикаынын ламалары мында үкө, киржи туураалар.

ШУМЕЙКОГА УДУР

БУРУУДАДЫШКЫН

МОСКВА. (РОСИТА-СЧТА-иниң көрр.). Россияның Дээзи Совети Россияның Чазанынч бири оралакчы премьерини, РФ-тин депутатты турган Владимир Шумейког хандырып чыккан чөпкөниң өртүрүгө ийде 18 ижи артык Ам ажил-даа ойталаарастар.

Маалыр-оол КАЛЧАН.

«Шымын» көрр.

РОССИЯ ФЕДЕРАЦИЯЗЫНЫҢ ЧАЗААНЫҢ МЕДЕГЛЕЛИ

МОСКВА. (РОСИТА-СЧТА). 1961-1992 чылдарда үндүрген СССР-иниң Күрүнеңиң казна-чей билеттерин, СССР-иниң Күрүне банкызынын билеттерин болгаш Россияның бан-коти ашкыларын Россия Федерациязынын девискээринге саарылгадан 1993 чылдын июль 26-дан эгелеп үндүргөн Россия Федерациязынын Төп банкызынын шитиптири-биле холбаштыр Россия Федерациязынын Чаз-аа даргазында медеглелди кылган.

Чуртка акша саарылгазын экижидер болгаш саарылгада турар акша билеттеринин хөй санын таарыштырар сорула Россия банкызынын шитиптири Россия Федерациязынын Чаз-аа деткин турар.

Ап чорудаш турар бо хем-чет Россия Федерациязынын хамаатыларынын дүрүм Эту-гаар эрге-ажыктарын кыз-матчы бичи-даа угланмаан. Оларын ажилдап алган бүгү ашкылары хамаатыларга ма-териалдыг кандыг-даа котар-дып чокка ориенттыган турар. Бүдүрүгелеринин болгаш ор-ганизацияларын кассала-рында эрги бүгү акшаны саарылгадан үштүр болгаш Россия банкызынын доктаа-нын чүрүмү болгаш хуусаа-зын Этугаар банк албан че-рлеринге дужаар болгаш оларынч атар санымче шил-чидип болур.

Россия Федерациязынын Төп банкызынын бо шитип-тири бола рубль дүрүм Эту-гаар санажыла түшү кыл-дыр ажилга турар дүрүм-лерин экономикаг эрге-

ажымыга удуз угланмаан болгаш ХКД-иниң күрүнесле-ри-биле акша боду чокка са-нажырын төлөкөрүнүнч түс-кай дугуржулгаларын Этугаар кылдыр. Дүшкөн СССР-иниң девис-кээринге чаныгс дай эконо-миктиг девискээрин хөвөр «арттыгарынч күзөгенин Рос-сия Федерациязынын Чаз-аа чаныгс эвес уда медеглел келген. Акша саарылгазынч нити валютаны ажиллап турар күрүнеслер-биле кады акша-чезинин болгаш сан-хөө политикада дугуржу-галыг чорударын Россияның Чаз-аа база күзеп турар. Ы-дыг политика Россияның болгаш акша саарылгазын-да чаныгс ай валютаны күрү-неслерин экономикаг хөг-жүлдегиче илгилег болур ийик.

РОССИЯ ФЕДЕРАЦИЯЗЫНЫҢ ТӨП БАНКЫЗЫНЫҢ ДЫҢНАДЫ

МОСКВА. (РОСИТА-СЧТА). «Россия Федерациязынын ак-ша системазынын дугайын-да» Россия Федерациязынын Хоойлузуна, «РФСР-иниң Төп банкызынын дугайында» РФФСР-иниң Хоойлузуна дүштүр база саарылгада хөй хевирлиг акша билеттериниң бар чорун чыдаадыр сору-га-биле база 1993 чылда үн-дүргөн Россия ашкыларынын болгаш көпөктериниң жура-лаары четирин барылаа-лаш, 1961-1992 чылда үн-дүргөн СССР-иниң күрүнеңиң казначей билеттерин болгаш Россия банкызынын банкоти ашкыларын Россия Федерациязынын бүгү девискээрин-ге 1993 чылдын июль 26-да 00 шак турда (Москва-ны-биле) саарылгадан үштүр дугайында шитиптири Россия Федерациязынын Төп банкызын хуулаан.

1961-1992 чылдарда үндүр-гөн, саарылгаже кирген тур-ган СССР-иниң 1, 3, 5 рубль унелыг казначей билеттерин, СССР-иниң Күрүне банкызы-нын 1, 3, 5, 10, 25, 50, 100, 200, 500, 1000 рубль унелыг билеттерин (акшаларын), Россия банкызынын 1992 чылда саарылгаже киргенге 5000, 10000 рубль унелыг банкоталарын Россия Фе-дерациязынын бүгү девис-кээринге санажыла база шилчидилге кылырыга 1993 чылдын июль 26-дан эгелеп күлээп албас.

1993 чылда саарылгаже кирген Россия банкызынын 100, 200, 500, 1000, 5000, 10000 рубль болгаш 50000 рубль унелыг банкоти ашкылары болгаш СССР-иниң база Рос-сия банкызынын 1961 чылда, оон дараазында чылдарда саарылгаже кирген демир чоттары Россия Федерация-зынын девискээринге акша саарылгазына күштү болуп артар.

1993 чылдын июль 26-да байлаа Этугаар бодуунч кас-сал-чында бар болгаш саа-рылгада үштүр журулгү ак-шанын бүдүрүгелер, органи-зациялар, элбег черлери банк албан черлеринге 1993 чыл-дын июль 26-ныч хунүмде бүрүчү-биле дужаар болгаш ул акша-хөргөчилери олар-нын атар санымче шилчидип кирер.

Россия Федерациязынын хамаатылары болгаш оон де-вискээринде кир бижиткен

ПРЕЗИДЕНТ БАЙ-ТАЙГА, БАРЫН-ХЕМЧИК РАЙОННАРГА ЧОРААН

ЭКОНОМИКТИГ РЕФОР-МАЛАР ДУГАЙЫНДА: — Бо талазы-биле кайы-даа рай-оннара ажил эки чоруттууну турар-дыр. Манаа ону дем-делгес арга чок. Хуужуду-га ажилы боттанып, оон уг-ланымшыкын, контрол-чы-налдазы чагырга черлериниң кичэнгейинде. Черле мичаш чурттакчы чонуну рынок эконо-микказынын негелделерин билип, оон чакыттарын бил-дилең-биле шингээди эгелей берген ийде, сеткиле өөрүчү-дүр. Хууда ажил-агыйлар-нын саны хун келген тудум өзүп турар. Ону мындаг чик-жертер-биле балдык болуп, Бай-Тайга районун чуртта-кчылары ният-биле 1500 гектар шөгө арбайы, ак-та-рааны болгаш өске-даа куль-туураларын тараан. Районда 280 хире араг ажил-агыйлыг кижилер бар. Кызыл-Дэг суу-рун чурттакчы чонунуң хуу-да мал-маганын ниятлап ма-лында хөй өзүп турар. Бир араг ажил-агыйны сонуургап көрүп чордум. Оон мурунда даяр шөл чыгкан хову шуут таныттымыс, Эдулуг ээрин тикчан-дыр. Өг-бүлениң бүгү кижигүнери чак чок ажил-а-гыште. Ашак, кавай шөлүн, но-гаа-чымизин сугтарган, азап-гангыг ажи-төдү бөзүн олар-га дузалашкан. Ийн трактор-луг, суг чаштырар даштык-чык артыгаттыг, ам орто кыч-куч чараш бакымын тудар деп турарлар. Баныш-Хем-чиктин арааттары база дык-хөй девискээриле тараа, но-гаа-чымис айваан тараан-нар-дыр. Чаныгс өскө-биле мында экономиктиг реформа-ларынч чоруп туварынч көсү демлектерин бар.

ПРОДУКЦИЯНЫ САДИГЛАП ОРАР. Эрги библиотека турган азыг-да бакымын септеп, чаартып, ишти-даштын национал хээ-лер-биле каастап каан. Борга кижилер амыралындан ар-тыкшып берген эвдин, судун, саржаан чоңга садып турар. Черле мичаш, моон мурунда турган байдалдыг бөгүгү бай-дал үсчүк мгалдыг-дыр кыл-дыр көрдүм. Амдырал, ажил-а-гыг рынокче бар чыдар-дыр.

«ТЫВА ДАГ-ДУГУ» БОЛ-ГАШ КЫЗЫЛ-МАЖАЛЫК-ТЫН ЭТТ КОМБИНАДЫ-НЫН ДУГАЙЫНДА: — Бо талазы-биле айтырыг көчүрү нарын бо-луп турар-дыр. Ылангыч ирак-узак Бай-Тайга районуну чурттакчыларынын байдалын кижж көргөш, шуут кайган, көзөгей бээр. Чижээлээрге, «Бай-Тал» совхозтун ажил-чанылары бо чылдын февраль айдан эгелеп шалы албаан, март айдан бээр иналдытеп, хөй уругуларын өг-бүлелер пенсия, пособие ашкыларын шуут холга тудуп көрбөз. Көдээ суурларын салгыла-рып ишкан эдми, хос садыг-лар чок. Чурттакчы чон сөөл-гү катан кажан ус, балык, конфета, пряник келгенин сагытмыс. Хлеб өртөзө аар — 102 рубльге садып турар. Ону Чазакты оя-оя кым доктаа-нып каанмы? Чазак кижигү-нери болгаш оон өске-даа ажилдакчылары бөдүн чон-ну мичаар кым-караалар чоруктан адырып болза эки. Чүте моон эскербес, соксат-пас бис? Бөдүнү сеткилгад, чүве айымыдан өртөс тыва чон болгаш харын-даа ми-тингилеп, забастовкалайын турар-дыр. Ыт-шимеш чок ажил-ажын кылп чоруп ту-рар. — А хохорайга болза, кан-дыг ийик бис? Инвалиттер, хөй уругулардыг өг-бүлелер мичага чедир пенсия, посо-бие рублең албайн турда, чонуну Социал камгалал яамызы-нын хөй кижидиг аппараты, районга, оон-структуразы чу-ну көрүп орамы? Бо яамы моон сонгаар ажил-чоруду-галыг бир аныг көрбес, азы оң мичаар кылп шылаваас чүве болза, ол яамынч ту-рар-турбазынын дугайында чүгүм кылп алаар бис. Чок-ла болза оон ажилдак-чылары боттарынын күзели-биле ажилдап орап чөпкөниң өскө, шамгелтир, сагыш чо-вангыг ажилдеге хостал баабас. Чон азын сагыжы баабас, анык ажилдаар лез эзелеп, ашкы-шалаан ап олар кижилерин хөвөр чок. Амы-дырал-чуртталганы ол хире берге турза-даа, моон бар-ган бистери даргааларымыс дүшкөй кайы хире чыгыг, хүн-сүдүкелдиг хүлээп алыр-дыр? Бистер оларынч мурунуга ол хире төлөнтп болур хире

Михаил ДУЮНГАР.

ЧОННУ САДЫГ-НАЯ.

МАА-БИЛЕ ХАНДЫРЫЛ-ГАЗЫНЫН БОЛГАШ СОЦИ-АЛ КАМГАЛЛАНЫН ДУ-ГАЙЫНДА: — Бо талазы-биле

АМЫДЫРАЛДА СОЦИ-АЛ-КУЛЬТУРУЛУГ ЧАА-РЫЛГАДЫР ДУГАЙЫНДА: — Манаа Барыш-Хемчик рай-онун чагырамынч кылдып чорудуп турар ажилынын ду-гайында чугаалаар алаар. Район чугу суурун санитар-лык байдалын, экижидип, суур кымдында стадиону, мөзү-шпачар кижизиндегенин бол-гаш культураның чаныгс ай төвү кылдыр кылп деп тур-ар. Ынчангыш оон девискээ-риниң аштан-арыгыл, чаартып, асфальтлаар черлерин ас-фальтлаан. Кызыл-Мажалык — Ак-Довурак аразынын кө-вүрүгө бетинде онгарлачак чери шитер бассейн кылдыр кылдыр ажилдаар чоруттууну, ол девискээриниң шөлүн дөс-келес, өске бөк-хирден аштан-арыгалаанын база чоруп ту-рар. Чаа тудар хуусаанын дө-бетлек ажилдары барык доо-авчан. Кызыл-Мажалык суу-рунч төп күдүмчүзүндө бистиң Кызылда базаар хевирлиг чери тускайлап каан. Ында садыг-саарыла көчүрүп хай-нышкынын чоруп турар. Колдууна-ла анык кижилер боттарынын бүдүргөн

СОЦИАЛ-КУЛЬТУРУЛУГ ЧАА-РЫЛГАДЫР ДУГАЙЫНДА:

«Тыва агрокултур тууду-катыжыныкынын ажил-а-гыйлар аразында көчүрү чо-руур бо мекхолоназынын эки ажилынын дугайында моон мурунда чылдарда каш уда амынаан бис. Шы-нал-ла, илчан ажил-агыйлар-ын херек тудуларын — чуртталга бажынаарын, өске-даа тууду объекттерин чо-дугу хуусаада ажилгалга кирер азын Тес-Хемтин кы-лаа ажилдап турган болду ийин Оларынч кылган тууду-галыг шинары-лаа, хуусаа-зы үзвөс-дээ Ынчангыш кат-тыжычыкчылар-даа, район-ун чүгүтүлдүмүн-даа шит-чино Чымыл туктары чаалап ап-лаа турган коллектив-ле болгай бо.

ЧОННУ САДЫГ-НАЯ.

МАА-БИЛЕ ХАНДЫРЫЛ-ГАЗЫНЫН БОЛГАШ СОЦИ-АЛ КАМГАЛЛАНЫН ДУ-ГАЙЫНДА: — Бо талазы-биле

«Тыва даг-дугу» бол-гаш кызыл-мажалык-тын этт комбинаты-нын дугайында: — Бо талазы-биле айтырыг көчүрү нарын бо-луп турар-дыр. Ылангыч ирак-узак Бай-Тайга районуну чурттакчыларынын байдалын кижж көргөш, шуут кайган, көзөгей бээр. Чижээлээрге, «Бай-Тал» совхозтун ажил-чанылары бо чылдын февраль айдан эгелеп шалы албаан, март айдан бээр иналдытеп, хөй уругуларын өг-бүлелер пенсия, пособие ашкыларын шуут холга тудуп көрбөз. Көдээ суурларын салгыла-рып ишкан эдми, хос садыг-лар чок. Чурттакчы чон сөөл-гү катан кажан ус, балык, конфета, пряник келгенин сагытмыс. Хлеб өртөзө аар — 102 рубльге садып турар. Ону Чазакты оя-оя кым доктаа-нып каанмы? Чазак кижигү-нери болгаш оон өске-даа ажилдакчылары бөдүн чон-ну мичаар кым-караалар чоруктан адырып болза эки. Чүте моон эскербес, соксат-пас бис? Бөдүнү сеткилгад, чүве айымыдан өртөс тыва чон болгаш харын-даа ми-тингилеп, забастовкалайын турар-дыр. Ыт-шимеш чок ажил-ажын кылп чоруп ту-рар. — А хохорайга болза, кан-дыг ийик бис? Инвалиттер, хөй уругулардыг өг-бүлелер мичага чедир пенсия, посо-бие рублең албайн турда, чонуну Социал камгалал яамызы-нын хөй кижидиг аппараты, районга, оон-структуразы чу-ну көрүп орамы? Бо яамы моон сонгаар ажил-чоруду-галыг бир аныг көрбес, азы оң мичаар кылп шылаваас чүве болза, ол яамынч ту-рар-турбазынын дугайында чүгүм кылп алаар бис. Чок-ла болза оон ажилдак-чылары боттарынын күзели-биле ажилдап орап чөпкөниң өскө, шамгелтир, сагыш чо-вангыг ажилдеге хостал баабас. Чон азын сагыжы баабас, анык ажилдаар лез эзелеп, ашкы-шалаан ап олар кижилерин хөвөр чок. Амы-дырал-чуртталганы ол хире берге турза-даа, моон бар-ган бистери даргааларымыс дүшкөй кайы хире чыгыг, хүн-сүдүкелдиг хүлээп алыр-дыр? Бистер оларынч мурунуга ол хире төлөнтп болур хире

СОЦИАЛ-КУЛЬТУРУЛУГ ЧАА-РЫЛГАДЫР ДУГАЙЫНДА:

«Тыва агрокултур тууду-катыжыныкынын ажил-а-гыйлар аразында көчүрү чо-руур бо мекхолоназынын эки ажилынын дугайында моон мурунда чылдарда каш уда амынаан бис. Шы-нал-ла, илчан ажил-агыйлар-ын херек тудуларын — чуртталга бажынаарын, өске-даа тууду объекттерин чо-дугу хуусаада ажилгалга кирер азын Тес-Хемтин кы-лаа ажилдап турган болду ийин Оларынч кылган тууду-галыг шинары-лаа, хуусаа-зы үзвөс-дээ Ынчангыш кат-тыжычыкчылар-даа, район-ун чүгүтүлдүмүн-даа шит-чино Чымыл туктары чаалап ап-лаа турган коллектив-ле болгай бо.

ЧОННУ САДЫГ-НАЯ.

МАА-БИЛЕ ХАНДЫРЫЛ-ГАЗЫНЫН БОЛГАШ СОЦИ-АЛ КАМГАЛЛАНЫН ДУ-ГАЙЫНДА: — Бо талазы-биле

«Тыва даг-дугу» бол-гаш кызыл-мажалык-тын этт комбинаты-нын дугайында: — Бо талазы-биле айтырыг көчүрү нарын бо-луп турар-дыр. Ылангыч ирак-узак Бай-Тайга районуну чурттакчыларынын байдалын кижж көргөш, шуут кайган, көзөгей бээр. Чижээлээрге, «Бай-Тал» совхозтун ажил-чанылары бо чылдын февраль айдан эгелеп шалы албаан, март айдан бээр иналдытеп, хөй уругуларын өг-бүлелер пенсия, пособие ашкыларын шуут холга тудуп көрбөз. Көдээ суурларын салгыла-рып ишкан эдми, хос садыг-лар чок. Чурттакчы чон сөөл-гү катан кажан ус, балык, конфета, пряник келгенин сагытмыс. Хлеб өртөзө аар — 102 рубльге садып турар. Ону Чазакты оя-оя кым доктаа-нып каанмы? Чазак кижигү-нери болгаш оон өске-даа ажилдакчылары бөдүн чон-ну мичаар кым-караалар чоруктан адырып болза эки. Чүте моон эскербес, соксат-пас бис? Бөдүнү сеткилгад, чүве айымыдан өртөс тыва чон болгаш харын-даа ми-тингилеп, забастовкалайын турар-дыр. Ыт-шимеш чок ажил-ажын кылп чоруп ту-рар. — А хохорайга болза, кан-дыг ийик бис? Инвалиттер, хөй уругулардыг өг-бүлелер мичага чедир пенсия, посо-бие рублең албайн турда, чонуну Социал камгалал яамызы-нын хөй кижидиг аппараты, районга, оон-структуразы чу-ну көрүп орамы? Бо яамы моон сонгаар ажил-чоруду-галыг бир аныг көрбес, азы оң мичаар кылп шылаваас чүве болза, ол яамынч ту-рар-турбазынын дугайында чүгүм кылп алаар бис. Чок-ла болза оон ажилдак-чылары боттарынын күзели-биле ажилдап орап чөпкөниң өскө, шамгелтир, сагыш чо-вангыг ажилдеге хостал баабас. Чон азын сагыжы баабас, анык ажилдаар лез эзелеп, ашкы-шалаан ап олар кижилерин хөвөр чок. Амы-дырал-чуртталганы ол хире берге турза-даа, моон бар-ган бистери даргааларымыс дүшкөй кайы хире чыгыг, хүн-сүдүкелдиг хүлээп алыр-дыр? Бистер оларынч мурунуга ол хире төлөнтп болур хире

СОЦИАЛ-КУЛЬТУРУЛУГ ЧАА-РЫЛГАДЫР ДУГАЙЫНДА:

«Тыва агрокултур тууду-катыжыныкынын ажил-а-гыйлар аразында көчүрү чо-руур бо мекхолоназынын эки ажилынын дугайында моон мурунда чылдарда каш уда амынаан бис. Шы-нал-ла, илчан ажил-агыйлар-ын херек тудуларын — чуртталга бажынаарын, өске-даа тууду объекттерин чо-дугу хуусаада ажилгалга кирер азын Тес-Хемтин кы-лаа ажилдап турган болду ийин Оларынч кылган тууду-галыг шинары-лаа, хуусаа-зы үзвөс-дээ Ынчангыш кат-тыжычыкчылар-даа, район-ун чүгүтүлдүмүн-даа шит-чино Чымыл туктары чаалап ап-лаа турган коллектив-ле болгай бо.

АКШАЛАНДЫРЫШКЫНДАН ХАМААРЖЫР

Тудулар. Амдыралда түргүстүгүн турар белең эвес айтырыларын бирээм ол. Ынчангыш арга-зы чок чуртталга бакымын хандырыла—кол терин эзелеп турар болгай. Ылангыч чуртталга туудууну айтырыларын бергенде турарында, дыкка хөй чүдүлөр шитиптеристиниң турарын билер бис. А бажыг дымр дээш элечеге турарларын саны көш деп болдоар силер? Ол талазы-биле амдыралдын экижи-лип адыры-биле элечеге турарары база болгай-ла. Ынчангыш чүгө республика төвүнүн улуг-улаг туду-лармында эвес, а районнарныкы кээзэ туудуларында база байлап ирарин-дыр. Ол талазы-биле чугааны ажил-агыйлар аразынын «Тес-Хем» көчүрү чорур механзаастаттынган колонназынын даргазы Аалмы-оол Айыр-Санаевич САДЧАК-биле кылган мен.

Мехолоназынын даргазы А. А.-С. Салчак-биле бирги чартык чылдын түңүслөрүн дугайын чугалажып олар бис. — Моон мурунда чылдар-да ишкан чүве ам кайда боор: акша бар болза — чагыг кий-тер, а чок болза — ол-ла-дыр-ла. Ам чагыкчыларымыс ын-дыл алганар. Оларынч база би-лири чутула. Рыноктуг эконо-мик үезиниң кол хоойдуу бо-ла болгай. Ынчангыш ам бистин байдалымыс база-ла өскөрдүп турар. Анык-манаа тууду кылдыр, олу-мону дээр-лик кылдыр деп түрөп чүве ам кайда боор. Бо чүүлдерин бирээм болза, ажилчыларга акша төлөгөниң чоруга-зы болгай, оон башка өг-бү-

ле бүгү хемчелерин ап ту-рулар. Ам бо хүнерде «Кы-зылгар» совхозта ийн аал ишти чурттаар бакымын ту-дуунда ажилдап турарлар. Ол мичаш өске-даа органи-зациялар-биле чарган керээ-дин ажилдарын хуусаанында ажилгалга кирер дээш ажил-чанын чыдаа турган ажилдап турар бригадалар мыла эвээш эвес. Ылангыч бирги чартык чылда бо мекхолоназын кол-дарып чыгып, оон ажилды дээрлик кылдыр болгай бис. Со-чоттарынч сан-хөө байдалы база кошкак-тыр, оларынч агар санмыда акша эвээш. Ындыг болганда, чагыг кий-рери берге дээрн билдиртип болгай. Ажым-биле чуга-лаарга, кымда акша бар бол-ду, оон-биле ажилдаар, мын-дыг бис. Оон эске арга ко-с-тур — деп, Аалмы-оол Айыр-Санаевич чугалай-дыр. Бирги чартык чылдын ий-лениг онналдаларын хуусадир талазы-биле Тес-Хемнин кээ-дээ туудуларымыс черле кы-зымак ажилдааар. Ынчан-гыш тууду-монтаж ажилда-арынын планын күссөдип, бот-тарынын керээ чарганы орга-низациялар-биле деминг ажиллап, планда кирген ту-дугуларын чогуур хуусаала ажилгалга кирер талазы-би-

ле бүгү хемчелерин ап ту-рулар. Ам бо хүнерде «Кы-зылгар» совхозта ийн аал ишти чурттаар бакымын ту-дуунда ажилдап турарлар. Ол мичаш өске-даа органи-зациялар-биле чарган керээ-дин ажилдарын хуусаанында ажилгалга

Көдээ Советтин болгаш оон депутаттарын кол сорулгалары рынок экономикаынын берге үезинде чоңуураа...

ОТТУКАЙ КАЯ ЧУРТТАП ТУРГАНЫЛ?

Кижя чурттуг, аң кокпалыг болур болгаш деп улуг наздыл дооюнунурыныс чутгаалап туралар...

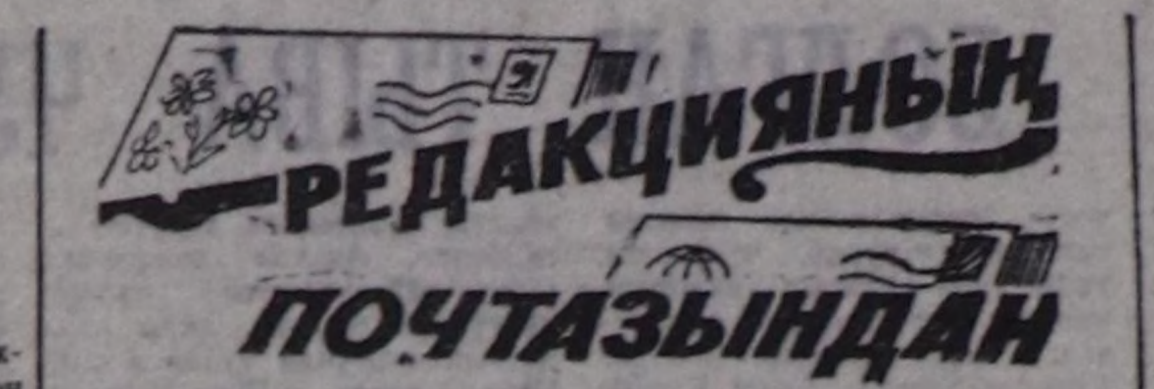
1. ЭРИК КЫРЫНДА ТУРАСКААЛ

Узун-Тес Моолдан эгесия алгаш. Тыванын депсакээрине ишкерээр-ишкерээр, Усба...

Совхоз кенторазы. Култара бажмы болгаш көдээ Совет бажмын бузээлээн шөпчүтеш...

Тураскаалды цементтен шүткүн куткан. «Контр» аът Эзир-Кара хинкелдир хаалы озор...

Чайра-Карага тураскаалдын чыныда база бир чулг хана. Билде репрессия таварышкыч чыгыс чер-чуртуларын аттарын монгекчирген...

ЭШ-ӨӨРҮМ, КАЙДА СИЛЕР?

Бис школаны 1981 чылда дооскап, 12 чыл чедип тур бис. Бо үенин иштөөлө шкөөлөчү эш-өөрүмү чылым-биле сактып чоруу мен...

Быланды Арыг-Бажмыдан чыгыс классчыларым спорт маршалааларына, концерт конкурстарга ула-ларга бирги черлерин ал келгенээр...

Уран чууле талантыг эш-өөрүм Хеймер-оол Диртык-Кара Баянпалаш, Наздеке Кенден биле Галина Кыргыз ыражы бөөрге...

12 чылдарын иштөөлө, 12 чыл чедип эртеге эш-өөрүмүңү, кылдык-кылдык хижирлер болууларың биле өрөөнөй...

12 чылдарын иштөөлө, 12 чыл чедип эртеге эш-өөрүмүңү, кылдык-кылдык хижирлер болууларың биле өрөөнөй...

Бажы кай бажы аайы-биле чоруунур деп бодалар чыгыптырлар. Чутгаалап, Арыг-Бажмыдан Галина Донгак-биле...

Ульяна АРАКЧАА-ВЕЛИЧ-КО Шадан-Арыг.

ЭПЧОК ХАРЫЫ БЕРДИ

Мен бо чууду кулаам-биле дынааш, бижип олтур мен. Автобус доуу хей-ле кижилер олурган чүе...

Черле ичтеш амгы үезекаруу чорууга, бастың төлөүриванстың аш-чурум чогуу дээрли аан...

Сөөгү үеле арганың өртүн аартамы караң эки-лең. Ыңчалда-даа ол пөвөнүң мырнай бажым санында...

Арганын хоруу деп хоойлу-дурмуңу үлөүрүң деп турар. ол киресе оң дөштүн кулу боюнч турары комулдангыр...

Чыгыс бо таварылаа беэни бо ол кыртан-незин мнчаар комулдамы, хораныг хал...

ЧИДИП КААР БИС

Солунга чул бижип чорзан эвес, канчаар бижирин аайын тыппай, частырылгыда бол, бижир бодай бердим...

Ам бо үеле тыва нация, бо олуван мынчап чоруу болзуууса, ам бир 40-50 чыл болгаш...

Тыва болуң болу башкартылып шыдаа, ол кирезинде бот-догунуван национал курылыс киз дээр...

5. САНДАНМАНЫН ХЕРЭЭ

Иштиң херетке яамзын коллегиязын Тес-Хем кожуудан дөт жинтири алуучу шийдер дөт жинтири ТАР...

РЕПРЕССИЯЛАТКАННАРНЫ УТПАС

Сөөра шинкеш, боолан каалан, аан. Контр аът деп чардыттың. Чарыштарга киржир эрге Шек-ка инчаар казытың...

Школа директору мени бир бакшыга тургузуу хаан. Аңаа чүте дөс колар, а чеменири болгаш хел келери —школадан...

Ачам шинтирген он чылыниш Братскинин кара-бажмынаның эртингеш, төрүн чырыны чынып келгенден бээр албан черлериниң...

дөргөчүлөрдү көрүп, түрөгдөп чүктөп, амыр эвес амырдырал чурттап келген кижилерге ол каргыштыг чылдар көрүп уттуңурабас...

4. ДЕМНИДЕ

Тураскаалды тударыңа «контр» аът Эзир-Караңың ээни «контр» Санданмааның болгаш ила алы синибиттиң...

Тураскаал деп амыршыкының байырламыда сактымыш кежээлден, уран чул болгаш ас чодал көрүлдөңиң...

«Контрлар» ажы-төлуңде хөгүдү өскөн кижя кайын бар деп Тураскаала алы синибиттиңге чөөрби үш кич...

7. БАК-ЛА ЧҮВЕ ЫНАП ТУРЗҮН

Ам «контр» аът Эзир-Кал төрөн Черинде тураскаал болу берген. Ол черден репрессия таварышкан бүтү кижилерге тураскаал, оларын дорамчылактап болгаш түрөдөң ажы-төлуңге, төрөдөңгө менге сактымышын бо-дур...

Араттың Революстуг шерингич биче комамдирлер белекээр школазын старшиназы база спорт аъттары белекээр болуктуң удурутчул турган, өрткөн чымын чок аларган Куулар Орус лама-башыны база Эзир-Караңы мунуп турган...

Арш-тың дөсжүм азовоудуну комамдир турган Максим Муңуук ол аъттын спортку мөгөкөлдөгөр кылдырыга өөрөсиничелди болгаш чажыны магалада, 1935 чылда Тес-Хемге култара амырдыкчылары беде берге, Эзир-Караңы Дүңсөмөгө (аам пире Оскал-оолдун ааламы) мунду...

